

ՀԱՆԿԻՈՒ ԿԻՅԱՄԱՌԱՆԵՑ

ՀԵՒԵՐԵՆՈՅ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ,
ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՌԵՒՏՐԵԿԱՆ
ԵՒ

ԶՈՒԱՐՃԱԼԻ ԳԻՏԵԼԵՑ

ԹԻԻ 14.

31 ՄԵՐՏ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԵՐԸՆԻ ՈՒ ԲԵՒՐԲՈՆԸՆ

— 1857 —

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1900

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ ԱՌԱՋԱԴՐԱԿԱՆ

ԹԻԻ 14.

1857

31 ՄԱՐՏ.

ՄԱՐՏ 22 ԹՈՒՆԿԱԼՆՈՎ ԸՊԳԵՅԻՆ

ԸՆԳԷՆՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՐ

Ինչպէս անցածներս ծանուցինք, գերագոյն Դողովը օրէնսդրական յանձնաժողովին անդամները աւելցրնելով՝ նորէն աչքէ անցրնել արվաւ անոնց՝ արդէն հաստատուած օրէնքները, ու անոնց վերջին որոշմանը կ'սպասէր այն օրէնքները Ազգին ընդհանրութեանը ճանչցրնելով, ընդունել տալու: Ասի խիստ մեծ գործ մընէր. ուստի թեթեւ խորհրդածութիւններով ալ խիստ որոշում տալ անխոհեմութիւն կը համարուէր. անոր համար յանձնաժողովը մանրամասնաբար քննեց ամեն մէկ յօդուածը. անդամները իրարու հետ վիճեցան, հակաճառեցին՝ հաստատ, աւելցանք եւ օգտակար ընելու համար, միափոխին, բերաննին ու գրիչնին չափազանց հոգնեցրնէ:

լով . այս յանձնաժողովը կը կազմէին՝ հանճարեղ ուսուս-
նական , խոհեմ , Աղգին վիճակը լաւ ճանչող , փորձառու
անձինք , որոնք անոր փառքն ու պարծանքն աւելցնե-
լու առիթներն են . Ասոնց ազգասիրական ոգւով լըց-
ված անաչառութեամբ և անկողմնապահութեամբ սկը-
սած և ՚ի գլուխ հանած գործն ալ , անշուշտ ամենա-
կատարեալ կ'ըլլայ և Աղգին ճշմարիտ յառաջադիմու-
թեան անոր գործոց բարեկարգութեանը մեծամեծ
գիւրութիւններ կը հայթայթէ . Ուստի Աղգը մեծ
շնորհակալութիւն և մշտնջենաւոր երախտագիտու-
թիւն կը պարտի ասոնց , քանի որ ան օրէնքները գործա-
ծէ և անոնց օգուանները վայելէ :

Ամեն մէկ յօդուած առանձին քննրվելէն ետե , օրէ-
նագրական ժողովին իւրաքանչիւր անդամին հաւանու-
թեան ստորագրութեամբը վաւերանալու էր , ինչպէս և
կ'ըլլար . ու անկէ ետքը միւս յօդուածին կ'անցնրվէր .
Խօսք մը կը պտըտի թէ վերջին յօդուածներէն մէկուն
դեռ վէճը չըլմընցած և դեռ անոր վրայ կարծիքները
չըմիաբանած , և նաև , ինչպէս կ'աւելցնեն , այն յօդ-
ուածը անդամներուն մեծագոյն մասին հաւանութիւնը
չըվայելած , ներկայացված ըլլայ Աղգային գերագոյն և
ընդհանուր ժողովներուն . Եթէ այս լուրը ճշմարիտ է
նէ ալ , այն ժողովը կադմող անձանց իւրաքանչիւրին վը-
րայ ալ մեծ համարում ունենալով և անոնց խոհեմու-
թիւնը լաւ ճանչելով , կը համարձակինք ըսելու թէ ա-
նոր օգուանները հաշուած առենին , իրենք բարիաններ
ըլլալով , ամենեւին միտքերնուն անցած չ'ըլլայ թէ օր մը
դանի չարաչար գործածողներ ալ կրնայ ըլլալ : Եւ եթէ
ատանկ բան մ'ալ պատահի , կը կարծենք թէ մնասը ոչ
այնչափ մեծ և սրաջքն առնեն զիւրին ըլլալով , այն օ-
րէնքը , որ Աստուածային պատգամ մը չէ , կրնայ փոխվի
և աս ալ դժուար չէ . որովհետև ամեն ազգաց , ամեն
կառավարութեանց օրինաց գիրք մեծամեծ և բաղմա-
թիւ փոփոխութիւններ կրած են և կը կրին :

Յանձնաժողովը իր պաշտօնը լմընցնելէն ետե , Գե-

բազմին ժողովը որպէս զի Աղգային ընդհանուր ժողովոյ մը առջև կարդացվին այն օրէնքները ու անոր հաւանութիւնն ալ առնուվելէն ետեւ ՚ի գործ դրվին, թէպէտ փափաքելի էր զի առաջուց լրագիրներու միջոցով կամ զատ տետրակով հասարակութեան առջև դրվեր ու ետքը ընդհանուր ժողով գումարվեր :

Այս ընդհանուր ժողովը գումարվեցաւ մարտի 22ին ուրբաթ օրը . հոն կը գըտնուվէին 250 կամ 300ի չափ բանիբուն և ազգասէր հրաւիրեալներ : Հոն անհամբեր ըստասող մեծարգոյ եկեղեցականաց և աշխարհականաց ներկայութեանը , բարձրաձայն և խիստ ծանր կերպով կարդացվի սկսաւ Յանձնադրութիւնը . և գրեթէ ամեն մէկ յոգուածին վերջը , կարծիք յայտնելու կը հրաւիրվէին հոն գըտնուվողները :

Ասանկ ժամանակներ , ասանկ պարագայներու մէջ , ուր ամեն մարդու տգիտութիւն կայ , իր կարծիքը յայտնելու , խելքին դէմ եկած բանը իմացընելու , չը հասկը ցածին վրայօք տեղեկութիւն խնդրելու , ասանկ տեղ մը , ասանկ ժողովի մը մէջ կ'ըսեմ , երբոր խորին լռութիւն մը տիրէ , երբոր բնաւ մէկը բան մը չըսուի , վերջապէս երբոր վէճէր չըլլայ , կը համարվի թէ ունի կընդիրնները կամ անտարբեր են կարդացվածներուն , կամ չեն հասկընարկոր զանոնք : Ասանկ չըլլալուն ապացոյց՝ քանի մը վէճէր եղաւ հոն , և վիճողներն , ուսումնական ու հանձարեղ անձեր քլալով , մեծ ուրախութիւն պատճառեց կրնամ ըսել անոնց , որ իմ կարծեացս հաւանութիւն կուտան . Վիճողները , ինչպէս կը լսենք , կարող եղան իրարու միայր հասկընալու և մէկլմէկ համոզելու :

Մահձնադրութեան ընթերցմունքը լմեցաւ իրիկվան դէմ , հոն գըտնուվողները ուրախ և զուարթ դէմքով , գոհ սրտով և Աղգին ապագային վրայ մեծամեծ յոյսերով ելան տեղերնին գացին , հոն ներկայ չեղողներուն պատմելու փափաքով . Գերագոյն ժողովն ալ զանի գործադրելու իղձո :

կը խնդրենք Գերագոյն ժողովէն զի բարեհաճի սահմանադրութիւնը մտերս տպագրութեամբ ՚ի լոյս ընծալու, որով ամեն հայ կարող ըլլայ զանի գիտնալ և իր քաջ վը ունենալ. և այս խնդիրնուս կատարմանը աներկբայ ենք, գիտնալով թէ մինչև այսօր բարեջան և Ազգասէր մեծապատիւ ժողովականները իրենց անօրէնութիւնները գաղտնի պահելու իրաւունք մը սեպհականելու կամք ըրած չեն երբէք :

Հայ ժողովուրդ այս ընդհանուր ժողովոյն օրը՝ որուն մէջ այնքան մեծամեծ գործերու սրոշում տրվեցաւ, որոնց ամեն մէկը զատ զատ գրելը ուրիշի կը թողում, այս օրը՝ անմոռաց յիշատակութեան օր մը համարելու ենք. ամեն տարի անոր դարձը շնորհաւորելու արժանի դատելու ենք : Այս ընդհանուր ժողովքին օրը՝ Ազգային երեւելի թրւականի մը առաջին օրը ճանչելու ենք. վասորն զի եթէ Ազգային ճշմարիտ յառաջագիտութեան, լուսաւորութեան և բարեկարգութեան փափաքին ու յուսալը իրաւունք է նէ՝ այս օր մեր փափաքն ու յոյսը հաստատ հիմանց վրայ դրվեցաւ. Այս օրէն ետև Ազգային գործերը միօրինակ սկսվին և նոյնով վախճան պիտի ունենան. Ազգային վեճերը, խռովութիւնները վերջացնելու կամ բիչքնելու մեծամեծ յոյսեր կուտայ այն սահմանադրութիւնը՝ հանձարեղ և իմաստուն անձանց խորհրդոց և խորհրդակցութեանց ծնունդը. Այս օրէն սկսելով, աղքատին, տառապելոյն, որբին, անմեղ դատապարտելոյն վրայ աչալուրջ հսկողութիւն և անոնց կատարեալ պաշտպանութիւն բուլուրն վրայ առաւել ևս վստահութիւն կ'ըստացվի : Այս սահմանադրութեան զօրութեամբ կը յուսանք թէ մեծամեծաց և հասարակ ժողովրդեան մէջ հաւատարմութեան սկզբունքներն դրուվելով, նախապատուութիւնն ու նախամեծարութիւնը ուսումնականութեան ու հանձարին կը արվին ու չէ թէ հարստութեան : Անկէ ետև՝ կրնանք մեր դպրոցներէն ելած ծախքին համեմատ արդիւնք գրանելու յոյսն ու վստահութիւնը ունենալ. Ամեն դպրոցներուն մէջ միև-

նայն կարգէ կանոն , միօրինակ դասաւանդութիւն . միեւնոյն դասագիրք անձնելու բերկրութիւն ունենալ .

Տօնէնք այս մեծ օրը , ամեն ատեն որ Ազգիս մինչև այսօր չըվայելած մէկ բարիքը անոր միջոցին մէջ կատարված մեծամեծ գործերու շնորհիւ վայելէ Ազգը .

Սակայն մտածենք անգամ մը թէ այսքան մեծամեծ գործերուն այսքան քիչ ժամանակի մէջ կատարվիլը ուրիշն անխոնջ աշխատութեան ու անդուլ ջանիցը արդիւնքն է : Գերագոյն ժողովը թէպէտ իր ազգասիրական պարտքերը կատարելու փափաքով և դովելի նախանձաւորութեամբ է որ կ'աշխատի Ազգին մեծամեծ բարիքներ ընելու , բայց մենք մեր կողմէն մեր խորին շնորհակալութիւնը վայրկեան մ'անգամ չըծածկելու պարտաւորված ըլլալով՝ ամեն յարմար առթիւ հասարակաց կարծիք և խորին երախտագիտութիւնը յայտնելու ու հռչակելու կը փութանք .

Ինչէն է որ մարդս կրօնք ունի ու անասունը չը կրունար ունենալու վասն զի անասունը իմացականութիւն չունի . անոր բոլոր խորհուրդներն ու հայեցումաճքքերիւրի վրայ է , մինչդեռ մարդս՝ բանականութիւն ունենալով , կրնայ տիեզերաց հանդէսը ըմբռնել , անոր կարգին ու գեղեցկութեանը վրայ զարմանալ և այսպէս՝ սքանչելիքէ սքանչելիք կը վերանայ մինչև յարարիչ առի՞ մաստուցանել անոր այնուհետեւ , երախտագիտութեան և յարգանաց քաղցր հաւաստիքը .

Դ. Ժեւար

ՀԱՆԳԻՒՄՑ

Տ. Տ. ՆԵՐՍԵՍԻ Ե

ԵՐԻՑՍ-ԵՐԵՆԵԱՆ ՍՐԲԱՉԱՆՈՅՆ

ԿԼԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԸՄԵՆԸՅՆ

ՀԱՅՈՑ

Մարտ 12 Թուականով Թիֆլիզի մայրաքաղաքի գր-ված նամակները Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ քահանայա-տեաւ և ամենայն Հայոց ընդ հանրական Մեծի Պատրի-արք Սրբազնագոյն Հօր, Տ. Տ. Ներսէսի առ Աստուած փոխման սգառիթ լուրը բերին, ամեն հարազատ որդւոցը սիրտը ցաւով և հեծուածեամբ ու աչքերը արտառութիւն լեցրնելու:

Նամակները որ հոս գրանդիող երեւելի Թիֆլիզի հայազգի վաճառականներուն գրված են, գրեթէ ամենն ալ միակերպ, կը պատմեն Թէ Սրբազնագոյն Հայրապետը փետրվար 13 չորեքշաբթի օրը առաւօտեան ժամը 11ին ատենները երբ կը պատրաստուէր Եկեղեցի իջնելու, և իր խուցը աթոռին վրայ նստած էր, աւանդեց իր հօգին, Բոլոր Թիֆլիզի բնակիչները այս ամենացաւով

կրօնաւոր սղբաւով, եկեղեցական զանգակներուն սխուր
և եղերական ձայներուն հետ մանկանց ողբերգութիւն
ները խառնըված ատենը չը կրցան իրենց աչացն ար-
աստուացը հոսելը արգիլել :

Սրբազան քահանայապետին մարմնոյն վրայ ամեն եկե-
ղեցական արարողութեանց կատարման հանդէսը մեծ և
անհամեմատ շքով կատարվեցան թիֆլիզի մէջ : Տէրու-
թեան կողմէն յատկապէս ընտրված խումբ մը զինուոր
անոր պահպանութիւնը կրնէին :

Փետրվար 16 խաբաթ օրը Նքանելի Հովուապետին
մարմինը մէհարանէն հանվելով, Սադր եկեղեցին տարվե-
ցաւ նշանաւոր հանդիսիւ ու հոն ամպիոնաձև բարձրա-
ւանդակի մը հովանաւորութեան տակ դրվեցաւ ուր պի-
տի մնայ մինչեւ որ Էջմիածնայ վանքէն եպիսկոպոսները
գան ու յուղարկաւորութիւն շքեղ հանդէսով Էջմիա-
ծին տանին :

Փետրվար 19 Թուականով թիֆլիզէն գրված նամակ-
ները կիմնցրնեն թէ դեռ մինչեւ այն օրը հրաւիրեալ
եպիսկոպոսները հասած չըլլալով դեռ հոն կը գանդվի
Սրբազան հօր մարմինը :

Աշտարակեցի Ներսէս Ե Սրբաշնագոյն կաթողիկո-
սը սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչի 182 դ յաջորդը ծնած 1779
ին, ՚ի դանձասար : Այս անձը, հայոց Ազգին մեծ յոյսը,
բոլոր Եւրոպայի զարմանացն առարկան, Ռուսիոյ նախան-
ձութեանն ու երկիւղին պատճառը քաղաքական և ե-
կեղեցական անձերուն մէջ նշանաւոր եղաւ : Երիտասար-
դութեանն ատեն տարիներով ՚ի Պօլիս կենալէն ետեւ
դարձաւ թիֆլիզ գնաց ու հոն եկեղեցւոյ պաշտօնեայ
եղաւ : Բիւջ ատենէն եպիսկոպոս ձեռնադրվելով թիֆ-
լիզու առաջնորդ եղաւ ու իսկոյն սկսաւ իր թեմին մէջ
բարեկարգութիւն հաստատելու հետամուտ ըլլալ : Բա-
հանայուններուն համար յատուկ դպրոց բացաւ, աղքա-
տանոցներ ու հիւանդանոցներ հաստատեց :

Ան ատենն որ Յովհաննէս կարբեցի նախորդ կաթու-
ղիկոսը չը դիմանալով պարսից բռնութեանցն, պահան-

Զած ծանր տուրքերուն ու տաճարներու մէջ քրած սրբապիղծութիւններուն, ելաւ անոր՝ սահմաններէն ու եկաւ Ռուսի հողերուն մէջ բնակելու, իր բոլոր յոյսն ու ապաւենն քրած Ներսէս եպիսկոպոսը և աղէկ ճանչած էր իր ընտաճ անձր փան զի երբոր պարտից բանակ մը Ռուսիոյ դէմ պատերազմ մ'ընելու փափաքէն աւելի հայերէն և մանաւանդ կաթողիկոսէն վրէժ առնելու նպատակաւ Արաստանի սահմանները կոխած ատենը, Ներսէս, օժեալ զրապետ մը ըլլալով շատ մը պատերազմի անփորձ քաղաքացիներու և գեղացիներու, անոնց հետ մէկտեղ գնաց ցիրուցան ՚ի փախուստ դարձրնելու բոլոր այն բազմութիւնը. Ռուսիոյ կայսրը Նիկողայա մեծ շնորհաւորութիւն մատուց անոր ու պատուեց զանի՝ Տէրութեան մեծամեծ և առաջին աստիճանի պատուանշաններով՝ բայց քիչ տանէն ետքը Բաքուից զորապետին ամբաստանութեանցն հաւատարմով, զ[Նի] Պէտարապիայի մէջ աքսորեց ուր կեցաւ Սրբազան հայրը շատ տարիներ, մինչեւ կաթողիկոս ընտրված ժամանակը ու հոն ալ իր ապրագրութեան մէջ, ամեն ձեռքէն եկածները կրնէր, հասարակաց բարիք ընելու համար:

Երբ 1842ին Յովհաննէս կաթողիկոս ՚ի տէր հանգեաւ՝ անոր յաջորդելու համար սրուշված երեք արքեպիսկոպոսներուն մէջ ամենուն աչքին ՚ի Պէտարապիա տարագիր Ներսէս արքեպիսկոպոսին անունը զարկաւ, ամենուն ուշադրութիւնը անոր վայրեցաւ ու երկրի ամեն կողմէն ուր հայ մը կը գտնուվէր, Մնոր անունը հնչեց. ամենքը համակամ[Նի] խնդրեցին՝ Նիկողայոս Ռուսաց կայսրը տարի մը դէմ կեցաւ Մնոր ընտրութեանը, բայց ետքը տեսնելով հայ ժողովուրդին կամակորութիւնը, կրնանք ըսել թէ վախցաւ ու մեծ պատուով խեթերպուրի բերել արվաւ զանի. Հոն երբոր Սրբազան կաթողիկոսը յազարեան իշխանաց պալատը կը կենար, կայսրը բարեհաճեցաւ քանի քանի անգամ Մնոր երթալու ու երկար տեսութիւններ ընելու Մնոր հետ:

62 տարու նստաւ հայաստանեայց եկեղեցւոյն հայրապետական աթոռը ու կառավարեց և հովուեց իր ժողովուրդն ու եկեղեցին 14 տարի ու առ լստուած փոխեցաւ 87 տարու:

ԱՆԷՔԱՆՈՒՄ ՏԻՐԱՆ

ԿԵՊՐԻՆԻ ԵՎ ՊԵՐՍԻՆԻ

Ե . 1

Յոթնամեջ դարապարտելը :

1835ին Սայիսի ատենները թուլուն էի :

Հոն՝ իմ բարեկամացս մեկուն պզտիկ մէկ ամարանոցը կը բնակէի :

Այս ամարանոցը Շամալի ըսված ամրոցէն յետէն քայլաչափ հեռուն, և ճիշդ ան անուանի պատնէշին դէմ շինված էր, ուր որ 1793ին՝ սկսաւ ծագիլ այն դժնդհանօթաճիւղ զօրաց երիտասարդ հրամանատարին թեաւոր բաղդը, որնոր նախ՝ զօրապետ Պօնաբարդ, ու վերջը Նաբօլէօն կայսր եղաւ :

Ես հոն՝ աշխատելու գովելի նպատակաւ քաշվեր կը բնակէի : Սորիս մէջ խիստ մտերիմ, ամենատխուր և ամենատոկայի գոլասանութիւն մը կար, զոր կ'ուզէի մտրիս մէջէն թղթի վրայ անցունել :

Այս ըսած խիստ սոսկալի գոլասանութիւնն՝ Նաբօլէօն Պօնաբարդն էր :

Բոց կը մտածէի որ, խորին ու անդոյլ աշխատութեան մը համար, սենեակները պզտիկ, պատերը իրարու մօտ և պատուհանները միմեկոյն վարագործներով ծածկված տեղ մը ըլլալու էր : Վասն զի ընդարձակ հոգեւոր

ները, անհուն ծովը, հոկայածե լեռները միշտ մարդուս աչքերը նայելու պարապեցընելով՝ զինքը աշխատութենէ ետ կը ձգեն :

Ահա՛ սակեց հետեւեցաւ որ ես ալ, Պողոս Ահեք գործադրելուս տեղ, Տոմար քաղաքի մէջ կ'երազէի :

Իրականութիւնը՝ երազի կը փոխէր, ու գուսանու թիւնն ալ բնականցութեան կը դառնար :

Յերեկները՝ ալ բոլորովին աշխատելէ ետ կեցեր էի :

Կը դիտէի . և շիտակը, ան կապուտակ միջերկրակա-նը, ան ազուոր հոկայածե լեռները, այն խորունկ ու ամպապատ երկինքը, ինծի աւելի գեղեցիկ կ'երեւնային քան զայն ամեն գրելուներս, զորոնք կարդալու համար, ինծի այնչափ հետաքրքրաշարժ բաներ չէին երեւար :

Իրաւ, իրիկուները երբոր պատուհաններս լուսնին ճառագայթներուն դէմ կը գոցէի, երբոր այն աստղերով շողշողող երկնքին վրայէն աչուքներս կը դարձընէի, երբոր մեկդի քաշված իմ բնիկ մտածմունքներս վրս կ'ընթացէի, նորէն աւելի ունեցած կարողութիւնս ձեռք կը ձգէի . բայց հայելիի մը նման, միտքս օրուան զբաղմունքներուս մէկ նշոյլը պահած ըլլալով, և ինչպէս որ ըսի, ինծի երեւցածները չէ թէ երկրային կրքերով պաշարված մարդկային սակզծուածներ էին, այլ Աստուծոյ հրամանաւը, թեւերնին երերցընելով այն անհուն հեռաւոր փայերը անցնող գացող ազուոր հրեշտակներ, կամ թէ մերկ ապառաժներու վրայ նստած աշխարհքիս սպառնացող արագբեալ ու ծաղրածու սատանաներ էին, և կամ վերջապէս, Աստուծոյն կարակերտման, իրենց կողմէն կամ իրենց հրատարակուած Բառին նման գործք մըն էր, ու չէ թէ Անիկ կամ Անիկ նման քերթուած մը :

Դժբաղդաբար ես ո՛չ Տանդ էի, ո՛չ Սիլվիոն, և ո՛չ ալ Կոէթ :

Յետոյ Բենեդիկտէինին հակառակ, որը վրայ կուգար ու գիշերուան աշխատութիւններս կը վճարէր :

Առաւօտ կ'ըլլար, թնդանօթի մը ձայնը զիս քունէս աթթնցունէր ու անկողնէս վար կը ցատկէի :

Պատուհանս կրքանայի, ու սենեակս լուսաւորելուն պէս, բոլոր ան գիշերուան ինծի երեցածները անյայտ կըլային կ'երթային: Ան ատեն կը տեսնէի որ նաւահանգստին դուրսը մէկ քանի եռայարկ նաւեր ծանր ծանր կը քայէին կ'անցնէին. և թիւիւնք կամ Սփիւրէնք կարծես թէ յատկապէս իմ զուարճութեանս համար, ճիշդ իմ ամառանոցիս առաջը գալով կամ իր նաւաստիները և կամ իր թնդանօթածիգները կը վարժեցնէր:

Ասկէց զատ փոթորիկի օրերը կար'. որ անամենապայծառ երկինքը, մթագոյն ամպերով կը ծածկըվէր. կապուտակ Սիջերկեականը մոխրի գոյն, ու սիւգն ալ ուրուականի կը դառնար:

Յանկարծ երկնքին ընդարձակ հայելին կըկնճէր, ու ծովին խաղաղ մակերևոյթը անանկ եռալ կ'սկսէր, որ կարծես թէ ստորերկրեայ հնոցներու կրակովը կը տաքնար. Հասարակ երերմունքը՝ ալիքներու, ու ալիքներն ալ լեռներու կը փոխուէր. Դեզին ու հանդարտ Ամփիտրիտը՝ զայրուցած հսկայի մը նման, թեւերը ամպերուն մէջ ոլորելով ու հզօր ձայն մը ոռնալով կարծես թէ երկինք ելնել կ'ուզէր:

Ահա՛ ասոնք միշտ դիտելուս, իմ խեղճ գուսանու թիւնս քանի երթար կտոր կտոր կը փճանար:

(Որ մը նաւահանգստին հրամանատարին առաջը՝ այս արտաքին իրաց իմ երեակայութեանս վրայ ըրած ազդեցութեանը վրայօք կը ցաւէի. և կը յայտնէի թէ այս տըպաւորութեանց դէմ գործելու կարողութիւնս՝ հատեր էր. որով միտքս դրեր էի հետեւեալ օրէն սկսելով բոլոր թուլօն նստած օրերս հայեցական կեանքով մը անցունել:

Հետեւաբար իրեն կը հարցունէի թէ ու՛սկից մէկ նաւակ մը կրնայի վարձել, վասն զի այս նոր կեանքիս համար նաւակի մը պէտք ունենալս կը տեսնէի:

Նաւահանգստին հրամանատարը այս փափաքս կատարելու յանձնառու եղաւ:

Հետեւեալ օրը՝ պատուհանս բացած ատենս, ինծմէ

քսան քայլաչափ վար ծովեզրին մօտը գեղեցիկ նաւակմը տեսայ, որն որ թէ թիակով և թէ առագաստով կրնար քալել. ու մէջն ալ տառներկու հատ դատապարտեալ մարդիկներ կային.

Երբոր ես կը մտածէի ինքներեւա թէ չէ՞ր ըլլար որ անոնկ նաւակ մալ ես ունենայի. յանկարծ գերեպահը (կարաւ շիուրմ) զիս տեսնելով նաւակը մօտեցուց, ծովեզրերը ցատկեց ու սկսաւ գէպ ՚ի իմ ամբարնոցիս գուռը քալել.

Յարգելի այցելուիս դէմն երևելու գացի.

Դրպանէն նամակ մը հանեց ու ինծի տրվաւ:

Նամակին մէջ աս խօսքերս կային,

« Սիրելի իմ բնազանցագէտ.

« Ինչպէս որ պէտք չէ բանաստեղծները իրենց փափարնուն հեռացրնելը, և թէ, ինչպէս որ անցած օր ուան ինծի զուրցածնուդ կ'երեւայ, դուք ձեր փափաքը քանի որ հոս էք նէ՛ չէք կրցած կատարել, ահա՛ ձեր խնդրած նաւակը կը իրաւրեմ, զոր բոլոր թիուլն անցուցած ժամանակնիդ կրնաք գործածել նաւահանգստին բացվելէն մինչև գոցված ատենը.

« Եթէ երբեմն աչուքներնիդ երկնքին վրան նայելէն յոգնին ու ուզենան գետնին վրան ալ նայիլ, ձեր շուրջը տառներկու հատ առոյգ մարդիկներ ունիք որոնք ըլ ձեզ իրիտ դիւրութեամբ ուզած տեղերնիդ կը հանեն.

« Ըւելլորդ է ձեզի զուրցելը, թէ պէտք չէ որ ձեր աշանակուռ զարդերն ու ստաններնիդ անուց ցը ցունէք:

« Մարդուս մարմինը տկար է, ինչպէս որ դուք ալ գիտէք, և ինչպէս որ հին առակ մ'ալ կ'ըսէ թէ « պէտք չէ զլստուած փորձել ». նոյնպէս ալ պէտք չէ զմարդ փորձել, մանաւանդ երբոր ան մարդը անգամ մը փորձութեան մէջ ինկած է.

« Համենայնի պատրաստ »

* * *

ժառէնը կանչեցի ու այս մեր բալբառող ութիւնը.

րեն իմացուցի . Բայց որչափ զարմացայ , երբոր անոայ որ իմ կասկածիս չափ ուրախութիւն մը չի ցրցուց . խեղդին հասկըջայ որ մեր անանկ մարդոց հետ ընկերութիւն ընելը իրեն անհաճոյ կերեւար .

Սակայն մեր նաւաստիներուն վրայ քիչ մը ատեն նա յետէն վերջը , անոնց կարմիր գլխարկներուն տակ քանի մը նշանաւոր գլուխներ տեսնելով , իրենց նշան ըրաւ որ տեղերնուն չերերան , և աթոռ մը առաւ գնաց ծովուն եզրը նստաւ , ու ձեռքը կապարագրիչ մ'ու թուղթ մը առնելով սկսաւ նաւակին ու անոր նաւաստեացը նկարագրութիւնն ընել .

Եւ յիշաւի , այն տասներկու , խաղաղ քաղցրաբարոյ ու հնազանդ երեցող մարդիկներուն ամենքն ալ , մէյմէկ նշանաւոր յանցանաց տէր եղած էին .

Ոմանք աւազակ էին .

Ոմանք հրձիգ ,

և Ոմանք ալ մարդասպան .

Իրենց դատը արդէն եղեր լմացեր էր . որով իրենց աստիճաններն ինկեր , խայտառակ եղեր ու աշխարհքէս ալ դուրս հանվեր էին . Ոչ ասոնք չէ թէ մարդ այլ մէյմէկ իր կը սեպվէին , չէ թէ անուննին մնացեր էր , այլ մէյմէկ թուանշաններու փոխվեր էին .

Ամենին մէկանց՝ գումար կը կազմէին , ու այս գումարն ալ այն վատանուն բանն էր , զոր լուսնի կը կուշեն .

Շիտակը՝ նաւահանգստին հրամանատարին ասանկ ինծի աննման ընծայ մը ընելուն ըսելիք չի կար .

Եւ սակայն այս մարդիկները , որոնց անունը միայն բաւական էր սրահի մը մէջ ահուգող պատճառելու , անանկ մտանայ տեսնելիս բնաւ հոգ չէր ըլլար ինծի .

Բովերնին գայի . և ամենքնին ալ ոտքի ելելով արտորոք դիմարկին վայր առին .

Եւ յս խոնարհութիւնը սիրտս շարժեց :

— Բարեկամներս , ըսի իրենց , գիտէ՞ք որ նաւահանգստին հրամանատարը բոլոր թիւերն անցուցած ատենս

ինձի ծառայելու համար ձեզ իմ քույս արվաւ :

Հիշ մէկերնին ալ , ո՛չ մէկ բառով մը ե ո՛չ ալ շարժ-
մունքով մը այս խօսքիս պատասխանեց :

Կարծես թէ ես քարէ մարդ երու հետ կը խօսէի :

— Կը յաւտամ , շարունակեցի , որ ձենէ գոհ կըլլամ .
իսկ դուք 'ալ ամենքնիդ ինէ գոհ ըլլալնուդ բնաւ
կասկած մ' ունենումք :

Նայն լուութիւն :

Հասկըցայ որ խօսելը իրենց արգիլված էր :

Գրպանէս մէկ քանի դրամ հանեցի ու իրենց 'արլի
որ իմ կենացս համար խմեն . բայց հիշ մէկերնին ալ
ձեռք չերկնցուցին առնելու :

— Բան առնելը անոնց արգիլված է , ըսաւ ինձի գե-
րեպահը :

— Եւ ինչո՞ւ , հարցուցի :

— Վրանին ստակ չէն կրնար ունենալ :

— Բայց մինչեւ որ մենք պատրաստ ըլլանք , դու-
ն ալ իրենց չես թողուր որ մէյմէկ գաւաթ գինի խմեն :

— Ա՛հ , ադ ըսածդ կըլայ :

— Ուրեմն , սա մօտակայ գինեաւունէն քիչ մը կերա-
կուր բերել տուր իրենց համար , ես ստակը կը վճարեմ :

— Ես աղէկ ըսեր էի ես հրամանատարին , ըսաւ
գերեպահը միանգամայն գլուխն ու ուսերը թոթվելով ,
որ դուն ասոնք գլխէ պիտի հանես... Բայց ինչ ե իցէ ,
ան որ հիմայքու ծառայութեանդ մէջ կը գտնուվին
պէտք է որ քելի հնազանդին ու ուղած բաներդ ընեն...
Գաբրիէլ ինձի նայէ... շուտ մը վազելով գնա Համալի
ամրոցը... քիչ մը հաց . գինի ու կտոր մ' ալ պանիր առ
ու եկու :

— Ես թիաբանաղ (քիւրէկ) միայն աշխատելու հա-
մար կեցեր եմ . ու չէ թէ քու յանձնարարութիւննե-
րդ կատարելու , պատասխանեցայն՝ որուն այս հրամա-
նը արված էր :

— Ա՛հ , իրաւունք ունիս , մոռցայ որ քեզի պէս
երևելի մարդու մը ատանկ բան ըսել չի վայելր Պ . բը :

միշկ. բայց ինչպէս որ դուն ալ մեջանոնց հետ ան կե-
րակուրին մասնակից պիտի ըլլաւ...

— Եւս արդէն իմ ապուրս կերած եմ, անօթի չեմ.
ընդմիջեց դատապարտւալը:

— Ուրեմն թողու թիւն կընես... Նայինք Ռոսին-
եօլը գուցէ այնչափ հպարտութիւն չունի: Դուն ^{պէտք} Գէն
Ռոսինեօլ, գուն գնաւ տղաս:

Իրօք ալ պատուելի ոստիկանին մարգարէութիւնը կա-
տարեցաւ: Ան մարդը շուտ մը ոտքի վրայ ցածկեց
և իր ընկերն ալ հետը քաշելով (վասնի զի, ինչպէս որ
յայտնի է. թիաքանտի մարդերը միշտ երկու հոգի միտ-
տեղ մէկ երկաթի զարկած են) դէպ ՚ի ան գինեատունը
գնաց ուսկից որ սովորաբար ամեն օր մեր կերակուրը
կուգար:

Այս միջոցիս, այն առջի յանդգնաբար պատասխան
արվողին վրայ աչքս տարի, որուն սաստիօրէն արված
պատասխանէն ցաւալի հեռանք մը չի տեսնուելուն խիստ
զարմացեր էի: Բայց անիկայ գլուխը անդին դարձու-
ցած ըլլալով ու ամենեւին ալ ան իր կեցած դիրքէն չը
խոտորելով չի կրցայ երեսը տեսնել:

Միայն թէ իր դեղին մազերը ու կարմիր մօրուքը
տեսնելով, միտքս պահեցի ու ամարանոցս մտայ միտքս
գնելով որ ուրիշ անգամ մը աղէկ մը զինքը դիտեմ:

Կը խոստովանեմ որ ան մարդուն համար զգացած
հետաքրքրութիւնս այնչափ տատակ եղաւ, որ նախա-
ճաշիկս շուտ մը լրմնացուցի:

Դատենն ալ ստիպեցի որ շաւտով ուտէ. ու ծովուն
եզրը իջայ:

Բայց այն մեր նոր ծառաները տակաւին իրենց ճա-
շիկն լրմնացուցեր: Համարի գինին, սպիտակ հացն
ու պանիրը իրենց համար կարգէ դուրս աղւոր կերա-
կուր մը եղած էր, որովհետեւ իրենք քանի որ թուլօնի
վէջ նետուեր էին նե՛ առանկ կերակուր մը կերած չու-
նէին:

Ամենքնին ալ խիստ մեծ անարժակով մը և մանաւանդ

Ռոսիոյն ոյն ու իր ընկերը խիստ մեծ սրտի գոհութեամբ
մը կ'ուսեցին :

Յաւելոցնենք որ գերեպաճն ալ՝ որն՝ որ Զառչի բե-
րան անոնց համար ուտելիք բերել տալու հակառակու-
թիւն մը ցուցրցած էր , հիմայ մարդկութիւնը ձեռք
առեր ու սկսեր էր անոնց կերածէն ինքն ալ ուտել .
միայն թէ սա տարբերութիւնը մէջերէն կը տեսնէի՝ որ
ան խեղճերէն ամեն մէկ երկու հոգիի միայն մէկ շիշ մը
գինի տրվեր ու ինքը մինակ երկու շիշ առեր էր :

Իսկ այն կապրիէլ կոչվողը՝ թէպէտե իրեն ընկերին
այն ճաշին մասնակից ըլլալ ուզելէն ստիպվեր էր մե-
կաւանց հետ մէկտեղ նստելու , բայց ինքը բոլորովին
սխրութեամբ պատած , և ամենեւին ալ բանի մը ձեռքը
չերկնցրնելով վերջին ծայր արհամարհանօք մը ուսողնե-
րուն երեսը կը նայէր :

Ինչպէս որ վերը ըսի , դատապարտեալները տակաւին
իրենց ճաշը չէին լըմնցուցեր . բայց զիս տեսնելուն
պէս ամենքին մէկանց աճապարելով ոտքի վրայ ելան .
— Իրենց ձեռքովս նշան ըրի որ նստին լըմնցունեն :

Այս անգամ անկարելի էր որ կապրիէլ կարենար
իր երեսն ինէ պահել :

Ուստի որչափ որ ալ ինքը երեսն ինէ պահելու հա-
մար գլխարկը մինչեւ աչուքներուն վրայ քաշած ալ էր
նէ՝ ուղածիս պէս զինքը դիտեցի :

Այս մարդը հազիւ թէ քսան և ութը կամ երեսուն
պարեկան կար . իր ընկերներուն վայրենի գէմքերնուն
վրայ իրենց յանցանացը պատճառ ըլլող կիրքերնուն ի՞նչ
ըլլալը շուտով կը գուշակվէր , բայց ընդ հակառակն
կապրիէլ ան տեսակ աւրած երես մ'ունէր , որ քիչ մը
հեռուէն զինքը դիտողը , ամենեւին կարող չի պիտի ըլ-
լար անոր գէմքին գծագրութիւնը որոշելու :

Իր մօրուքը՝ որ աղւոր մը երկնցեր էր , ամենեւին ե-
րեսին վայելութիւն մը չէր տար . Իր մոխրագոյն աչ-
ուքները՝ միշտ մէկ բանի մը վրայէն ուրիշ բանի մը վրայ
կը պտրտէին . առանց որ երբէ մէկ բանի մը վրայ ուշադ-

բուծիւն ընելու : Անդամները այնչափ բարակ էին որ ամենեւին ծանր ու հագնեցրնող աշխատութիւններու համար ստեղծված չըլլային կը յայտնէին , և իր մարմինն ալ հիշ մէկ Ֆիզիքական գործունէութեան մը կառող չըլլալը կը ցուցնէր :

Վերջապէս , այն եօթը մահացու մեղքերէն , որոնք երկրիս վրայ յանուն մարդկային սեռի թշնամեցն զօրք կը ժողվեն , այն որուն դրօշակին տակն ինքը մտած էր , անտարակոյս ծառայելու եղած պիտի ըլլար :

Ուստի , ես աշուրներս շուտով իր վրայէն պիտի մէկ գի դարձնէի , որովհետեւ իրեն երկրորդ կարգի յանցաւորին մէկն ըլլալը յայտ յանդիման կը տեսնէի , եթէ յիշ շողութիւնս ինծի չիմացըներ , թէ ես այն մարդը ուրիշ անգամ ալ տեսած էի :

Սակայն որչափ ալ հաստատ գիտէի զինքը տեղ մը տեսած ըլլալս , վասն զի իր երեսն ինէ պահել ուզելն ալ կը վերայէր , 'ի վերայ այսր ամենայնի չէի կրնար յիշել թէ ո՞ր և ինչպէս զինքը տեսեր էի :

Ուստի գերապահին մօտենալով իրեն հարցուցի թէ ան իմ բերել արված կերակուրէս չուտողին անունն ի՞նչ է :

Ընունը կապրիէլ Լամպէու է եղեր :

Այս անունէն ալ բան մը չիհասկցայ , որովհետեւ առաջին անգամն էր որ զայն կը լսէի :

Ուստի զինքս սխալած կարծելով , յատենը մեր աւարանոցին դրանը առաջը տեսայ , ելայ գտլը գացի :

Այն օրը ծովուն վրայ թռչուն որսալու միայր ունենալու համար յատենը գացեր երկու հրացան առեր կայսեր էր :

Իրարու հետ մէկ քանի խօսք ընենէս ետքը , ապա պրնեցի իրեն , որ ինքն ալ ան իմ հետաքրքրութեանս առարկայ եղող մարդուն դէմքը լաւ մը դիտէ :

Բայց տեսայ որ յատեն ալ ո՛չ զանի ուրիշ տեղ տեսնել և ո՛չ ալ կապրիէլ Լամպէր անունով մէկը ըլլալը կը յիշէր :

Այս միջոցիս մեր դատապարտեալները ճաշերնին լըմնցունելով, ոտքի ելան ու կ'երթային մակոյկին մէջ իրենց տեղը նստելու : Մենք ալ մօտեցանք , բայց նաւակին մէջ մտնելու համար ֆապառաժէ ապառաժ ցատկել պէտք ըլլալուն համար , գերեպաշը այն խեղճերուն նըշան ըրաւ որ ծովը նետովին ու մեզի օգնեն :

Այս ատեն բան մը դիտեցի որ հասարակ նաւաստիներուն ըրածին նման կրթնելու համար մեզի իրենց ձեռնիկն տալելուն տեղ, արմուռնիկին երկնցուցին :

Արդեօք առաջուց անա՞նկ ապսպրված էր իրենց :

Արդեօք իրենց ալ խելքը կտրե՞ր էր , որ պատուոյ տէր մարդու մը ձեռացը դաշելու՝ իրենց ձեռսւղներն արժանի չէին... :

Իսկ կապրիէլ լամպեր արդէն իր ընկերոջը հեր նաւը կը մտեր ու իր օովորական տեղը՝ թիակը ձեռքն առած նստեր էր :

Թարգմանութիւն .

Յէն . Ե . Ղ . — Հովեան :

ՊԵՆԴՈՒԽՏՆ Ի ՊԵՆԴՈՒ

ՄԵՀՈՒ ՄԵՀՈՒՆ ՄԵՋ :

Հահանդուխտ օր մը զիս կըստիպէ իր թախանձանքներովը , քու մահուանդ կսկիծներս ու սուգս փարատելու համար , որսի ելնելու . Առի հրացանս , բարակս , վառօթը , մտայ տանը դիմացի անտառին մէջ ու յառաջ գացի . Հունս , ահ այն սիրուն շուռս , առջեւէս կը վազէր ու որս կը փնտռէր . հրացանը յուսս , հոն քեզ յիշեցընող վայրերն ցօղագին աչօք բարեւելով կամայ կամաց երբ կը բալէի , տանի չափ արիւննաբոս , կայծակնայտ աչքերով կորովի չէրքէզներ պատահեցան ինծի , իրենց վիթխարի շուռներովը . Ատնք , ինչպէս գիտես , իրենց համար հարցրված ասեմը , որսի ելած կը ճանչ

Տեւ. թիւ 9 , 11 , 12 , 13 :

ցրվին, իսկ բունը՝ գողութիւն, յափշտակութիւն և մարդու որսորդութիւն ընելու կեննեն³։ Շուներուն մէկը իմինս տեսածին պէս, հրացանի բերնէ ելած գնտակի արագութեամբ վազեց վրան և իր թախերուն ու սկռաներուն տակ առնելու վրայ էր, երբոր շունս ցաւալի ձայնով մը ոռնալով, բոլոր ուժովը սկսաւ փախչիլ, անսառնիւ ձախ կողմի բլուրն ՚ի վեր։ Անորէն Չէրքէզները փոխանակ իրենց շունը իրենց քով, ետ կանչելու, բարձրաձայն կը խնդային և քաջալերել կը փութային, ըսէ՛ր ըսէ՛ր պռուարով անոր ետեւէն։ Համբերութիւնս հասնելով, բարկութեան նշաններ ցուցիւ սկսայ աճապարել իմ շունիս ետեւէն, յամենեւին չը վախնալով, անոնց բազմութենէն իրենք ալ շուարած ու կարծես թէ վախնալով ինէ խնդանին վերջոյցուցին. ու իրենց շունը կանչել սկսան, որ արդէն իմինիս հետամուտ՝ անոր հետ մէկտեղ անելու լայթ եղած էր բլուրին վրայ։ Բլուրն ՚ի վեր գրեթէ մարրոյցելով վեր կ'ենէի ու գագաթին մօտ էի, երբ որ ասոնց շունը հեւալով, արիւնշաղաղ բերնով դէմս ելաւ որ իր տերօջը ձայնին օգը ճրդքող կողմը դէպ ՚ի կողմ գար։ « ահ, ըսի, կորաւ բարակս, հասնիմ քովը, գուցէ տախտ ին կրնամ աղատել գ'անի ո՛ր։ Չէրքէզներէն հեռու՝ Ժամերով փնտռեցի շունս, ամեն կողմ վազեցի։ Հազար անգամ զինքը կանչեցի, սակայն գտնելը անհնար եղաւ. բլուրներ, ձորեր, հովիտներ անցայ՝ արեան կաթիլ մը կամ ուրիշ մէկ հեաք մը չըկրցայ տեսնել. զօրութիւնս եկաւ. վրաս կապուտ սարն ալ ելնելու. շուրջվեցայ. եւ այ գագաթը ու հոնկէ վար անդիի կողմը հովտին մէջ անսի շունս որ երկու վայրի արջերու ճարակ ըլլալէն ինքզինքն աղատելու անոյոս ջանքերով մէկ մը մէկդին⁴, մէկ մը միւս կողմը կըլապէր. ուժը հասած, սրունգները տկարացած էր, երբ իսկոյն ուրախութեամբ և երկիւղով գողալով հրացանս պարպեցի անոնց մէկին վրայ ու յաջողեցայ զանի սպաննելու. մէկ մ'ալ պարպեցի միւսին վրայ որ չարաչար վերաւորված ընկաւ. շունս իր ահաւոր թշնամիներուն⁵ յանկարծակիս սատակու մը և իր

անակնկալ սպասողմը տեսնելով՝ աչքերը վերցուց հրա-
ցանին պարպրված տեղը ու զիս ճանչելով, ուրախու-
թեամբ վաղեց վրաս բայց ալ ուժով մնացած չըլլալով,
ճամբան ընկաւ. Եւայ սարն ՚ի վար, գացի քովը, առի
՚ի գիրիս ու սկսայ շոյել, սիրել ու գգուել. որ բազ-
կացս մէջ անշարժ մնացած էր. կամաց կամաց իր ուժը
վրան ինկաւ ելաւ գիրկէս ու իր շնորհակալութիւնը հա-
ղարու մէկ նշաններով, շարժուածքներով ու խոսիւն-
ներով յայտնի կ'ընէր. Չորս դին նայեցայ, ամենեին
վերք մը կամ արեան բիծ մը չըտեսի. առի՞ փնքը մէկ-
սեղ ճամբայ ելանք ՚ի գեղ դառնալու. Անտառին սա-
ռուեր ձգող բլուրին ստորովը հասկըցայ չեքէզ շուին
բերնին արեան արատին ի՞նչ ըլլալը. նոր սգաներված ա-
հագին իժ մը պառկած էր հոն քանի մը տեղէն խածնըվե-
լով վերքէր առած. աս է եղեր շուին կատաղութեանը
վոհ եզոզը.

Դեղէն չատ հեռացած, և շատ հոգնած ըլլալով,
արդէն չատոնց արևը մարը մտած էր, երբ մեր տանը
դիմացը անտառին բերանը հասայ. Շուես վաղելով տա-
նը դուռը գնաց բաղնիքը. սպասուոր մը բացաւ, շա-
հանդուխտ դռանն առջև երեցաւ. ուր թեւ մտնելով
զիս ներս ընդունեց. Տխուր դէմքով, արտասուակից
աչքերով, ճակտիս՝ քրտիկը բերնովը սրբելէն ետև,
նուազած ձայնով մը, “Տէր իմ, ի՞նչու այսքան՞ ուշ դար-
ձար. զիս մտասանջութեան ու անհանգստութեան մէջ
ընկղմեցիր. պատմէ ի՞նչ թշուառութիւն պատահեցաւ
քեզի. կաղաչեմ շուա ըրէ՛. քու դուրս ելնելէդ ետև
բռնաւոր քուն մը իս սոսկալի երազներու մտանեց. մեծ
թշուառութիւն մը կամ եկաւ քեզի, կամ գալու վրայ
է և մեր կորուստը պիտի պատճառէ: Բեզ ողջ առողջ
տեսի, ասկէ մեծ ուրախութիւն մը չըլար ինծի. բայց
գալեքին վրայ զգոյշ կենանք”.

Բաղըր խօսքերով անոր կասկածներն ու երկիւղները
փարատել ջանալէն ետև, քանի մը խօսքով գլխուս եկած-
ները պատմել սկսելով, երբ որսն վերել բառերը արտա-

առնեցի, « Ա՛հ, ըսաւ, ահա առաջ երթեցնենք ևն
որ իս ալ ահա դուք մէջ ձեռքիս. անոնք քու խորհրդե-
կէս ժամու չափ ետքը անտառէն դուրս ելան, մինչդեռ
ես դռանն առջև կեցած, թռչուններուն հաց կը փրշ-
րէի. երբ որ զիս տեսին, կանկ առին ու բոբսալով և զիս
ցուցնելով, իրարու հետ խօսիլ սկսան. յետէ կասկած
առնելով դուռը փակեցի, ներս քաշվեցայ ու եկայ պա-
տահանին վարագոյրին միջոցէն վերենք դիտելու. Մէկ
ժամի չափ տանը բոլորտիքը պարտէէն ու վերվար նայե-
լէն ետեւ, նորէն յանտառ մտան ու աներեւոյթ եղան, «ան-
շուշտ, ըսի, ասոնք մնաւ մը կը հասցընեն, երբ որանոր
պատահելու ըլլան. քանի քանի անգամ կամեցայ զէնք
առնել ու քեզ փնտռելու և քեզի օգնելու գալ. բայց
չը համարձակեցայ քու պատուէրիդ դէմ դուրս ելնելով
քեզի անհնազանդ գանդովելու ».

ինծի մնաս մը հասած կամ վտանգ մը պատահած չ'ըլ-
լայ իմացընելով, սիրար հանգչեցուցի, ու հոգնած ըլ-
լովս կերակուրը բերանս՝ գացի 'ի տանի՝ հոն բռնեցայ
պառկեցայ, և շուտ մ'ալ քնացայ :

Այլ չէմ յիշեր ազէկ մը գիշերին որ ժամուն մէջնէր,
յանկարծ արթնեցայ, շանս հաչելու ձայնէն, լուսնակաւն
ամսուն վերջին գիշերներէն մէկն էր այս գիշերը. թան-
ցր խաւար մը պատած ամեն կողմ. խոր լուսթիւն կը
տիրէ, միայն իմ շունս անոր ապստամբ. սաստեցի՝ զանի
լռելու համար. ու նորէն 'ի քուն մանել փորձեցի. զի
չատ հոգնած ըլլալով չուզեցի զիս անհանգիստ ընել.

Շունս, որքան հնազանդիւ կամեցաւ ինծի, լռելով
նէ ալ՝ քովելով քնաց տանեաց ելերբք, ու հոնկէ վար
նայելով, ցած ձայնով մը կոռնար ու կը բարկանար.
մինչեւ չը կրնալով համբերել, ինծի մօտեցաւ ու երեսս
'ի վեր սկսաւ հաչել. մէկ մը քովս կուգար կը հաչէր,
մէկ մը տանիքիմ ելերբք կերթար կը հաչէր. Յաթկեցի
ելայ անկողնէս, գացի վար նայելու. բայց մուտք այն-
քան թանձր էր որ բան մը չը կրցայ որոշել, բաց 'ի թրոյ
ձեռով պտրտող փայլուն նիւթերէ. կասկածն ու սարսա-

վոր զինս պաշտեց , վաղեցի վար իջայ . շուենա ալ առջեւ
ւէս , հասոյ դռանն ետին . ու երբ դուռը բանալու
փող էի , դռանը փայլի լուսամուտէն , սպասապէն ան-
ձանց բակին մէջ նետովելուն ներկայ գըտնելեցայ . Դո-
ղերը շատուր . ես մինակ , սպասաւորները տունէն հե-
ռացած . վայրկեան մը վարանման ու յաւաստութեան
մէջ ընկայ . բայց փէթինդուլթիւնը վառեց զիս , զո-
րութիւնն արվաւ , վաղեցի զնուայ դարպասը , ժողվեցի
զենքերս , եկայ բակը . Շուենը կը հաչէր տանը մէջ ու
ասոնք կը փնտռէր , բակը դող չէր մնացած . ամենքն ալ
վեր երած էին . տանը մէջ անդին առդին կը վաղէինք
շանս հետ ու չէինք գտնէր զանոնք . Վայրկեան մը շու-
են հեռացաւ քովէս ու հեռուէն սկսաւ հաչել . ան , ու
զորմած լստուած . շանս ձայնը շահանդուլտին սենե-
կէն կուգայ . տուր տէր զորութիւնն ինծի . ըսի ու վա-
ղեցի . կայծակի արագութեամբ սենեկին դռանը առջեւ
նետովեցայ ու ներսի կանգեղին աղօտ լուսով տանի
չափ չէրբեղներ տնս անտր անկողնին բոլորտիքը շարված
մէկ ձեռքերնին ուտեր , միւսը ասորձանակ . մէկն
ալ մէկ ձեռքով շահանդուլտին մազերէն բռնած , միւս
ձեռքը դաշոյն մը կսպառնար զանի սպաննել , եթէ ձայն
հաներ . « կամեռիք կամ հետերնիս եկու » . Այն թշուառ
շահանդուլտ . ողորմագին և զարհուրած դէմքով ար-
տասուալից աչքերով կաղաչէր կը պաղատեր , բոլորտիքը
կը դարձընէր իր աչքերը , անշուշտ բարեկամ մը , աղա-
տարար մը խնդրելով . ու չէր տեսներ :

Տէր լստուած , օգնէ ինծի աղատ զանի . չը դողան
թող իմ բազուկներս . Ղսի ու արտորձանակիս մէկը շա-
հանդուլտին մազերն փետտելու սպառնացող բազուկին
ուղղեցի , ընկաւ ան . հարի մէկ օւրիշն ալ , գետին բռեցի
երրորդ մ'ալ , չորրորդին ետէն իրեք ասորձանակ միա-
հաղոյն պարպրկեցաւ իմ վրաս ու ձախ բազուկս վիրա-
ւորեց գնտակին մէկը . շահանդուլտ չորս թշնամի պակաս
տեսնելով իր բոլորտիքը և զանոնք անկենդան 'ի գետին
տարածող բարեկամն ալ տեսնելով , գնտակներուն մէջէն

հրեշտակի պէս անմնաս թռչելով անցաւ, սենեկին դռնէն դուրս ելաւ ու ինծի օգնութեան եկաւ իմ գէշքերդեցընենեւ։ Ողջ մնացած Չէրքէզները այս անակնկալ ընդդիմութենէն, վհատած ու վարհուրած, ամենքը մէկէն վաղեցին վրաս ու դռնէն դուրս ելան, ապրճանակնին պարպելով վէրքէր ընդթռնելով և վէրք տալով սանդուխքէն վար ածապարեցին ու դռնէն դուրս փախան գացին։

Պատուհանէն դուրս ալ մէկ երկու անգամ հրացան պարպեցի։ Բայց մութին պտածառով չը յաջողեցայ գետ իմ փեթիմդրութիւնս յագեցընել։ Հռնս օր գողերուն ետեւէն դուրս ելած ու փախտապահուն չէրքէզներուն մէկին սրունքը խածած էր, դաշնակի մը հարուածով կենդանութիւնը կորսնցուց։

Հաշանդուխտ օր այս պատերազմին սասակութեանն առնել ուներկիւղ քաջարարութեամբ, ինծի օգնելու փութացած էր, ալ ձայն չունէր, կը կանչէի զինքը խաւարին մէջ. ու չէր պատասխանէր. կանդեղներով սկսայ զինքը փրնտուել, ու սանդուխքին գլուխը անզգայ տեսի զինքը. ինքըզինքս կորսնցընելու վայրկենին ագէկ մը դիտեցի, զի ինք ալ ինծի պէս իր ձախ թեւէն վէրք մը առած էր, և ցաւին չը դիմանալով, ինքզինքը կորսնցուցած էր։ Պատեցի անոր վէրքը, արեան հասելը դադրեցընելու փութալով։ Չուր սրսկելով վրան և քանի քանի անգամ բաղցր անուններ տալով իրեն, վերջապէս զգացմունքը կամաց կամաց ժողվելը տեսնելու բերկրութիւնն ու երջանկութիւնը ունեցայ, “Ահ. դեռ կենդանի եմ. վարմանալով բան. և ըստուած իմ դեռ կենդանի եմ իմ բարեկամիս. ազատարարիս բազուկներուն մէջ։ Ողջ եմ, և դարձեալ անոր հետ ապրելու յոյս ունիմ...”

Աւարն յառաքեալս։

ԴՈՒՆՈՒՅՈՒՄ

ՀԱՅԵՈՍ

ՏՕՄԻԼԵԴԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՇՐԵՒԴԵԱԼ

ԸՆԴՈՐՈՒՄՆԵՐ

Խ • Յ • ԿԵՄԻՇԵԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐԵՒԵԼԵՆ

1856

Մեր ազգայնոց վաճառականութեան փափաքը արեւմտայէն ի վեր հոգարարութեան ուսման ամենամեծ կարօտութիւնը զգացվեցաւ . Մէկ քանի ուսմանց փայ քանի մը գիրքեր երեւան ելած էր նէ ալ ; այս արհեստին և անոր ուսմանը փայ գոհացուցիչ աշխատասիրութիւն մը ի լոյս բնծայված չէր տակաւին , որով այս զանցառութիւնն ալ ցաւալի էր . վասն որոյ կրնանք ըսել իրաւամբ թէ մեծ նպատակ ցրաւ մերացնեայ վաճառականներուն Մեծարգոյ Խաչիկազայ Յ . Կիւմիւշեան , իր այս աշխատութեամբը . Այս գիրքը իր պարզ ոճովը , բնական օրինակներովը և արժան գնովը ամէն վաճառականներուն հասկըցվելու և ստացվելու կատարելութիւնն ունենալէն վատ , այնքան յարմարութիւն ալ ունի դպրատանց մէջ իբր դասատետր տողոց ձեռքը արվելու , որ կարծես թէ հաշիւակը միայն այս նպատակաւ շարադրած է , յիշելով որ մինչև այս օրս դպրոցներուն մէջ այս ուսմունքս ալ բարձ ի թողի մնացած է . Ուստի կը յուսանք որ Ազգը ասանկ օգտաւէտ գործ մը ըստ արժանեցնելով , խրախոյս կուտայ ասոր հեղինակին ուրիշ նման գործերու ալ ձեռնարկու ըլլալու .

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ
Յ . Կ . ՍԸՎԱՅԵԱՆ

THE [illegible] OF [illegible]

CHAPTER I

[illegible text]

SECTION I

[illegible text]

SECTION II

[illegible text]

ԲՈՎՂՄԵՐ-ԵԿՈՒԹԻՒՆ

Մարտ 22 Թըւականով Ըղգային ընդ Հանուր Ժողովը	313
Հանդիստ Տ. Տ. Ներսէսի՝ Երեցս երանեալ սրբազնագոյն Վաթուղիկոսի ա- մենայն Հայոց	317
Ըղէքսանդր Տիւմա . Կապրիէլ Լամպէռ Պանդուխտն 'ի պանդուկ մահու մահճին մէջ . [շար .]	321
Ծանուցումն	330
	336

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆ

Այս լրագիրս ամիսն երկու անգամ՝ կը հրատարակուի . ա-
մեն ամսին կեսին ու վերջին :

Տարեկան դինն է կանխիկ 60 դրուշ :

Ստորագրութեան տեղերն են առ այժմ :

Գրավածաւ Պ Մարգարեանին և Պ . Պաղտատարին խա-
նութները 'ի Մէրճան չարսու :

Դուրս երթալէք լրագիրներուն ճամբու ծախքը առնողին
վրայ է :

Խմբագրին գրված եւ խրկված նամակ կամ ինչ և իցէ
գրութիւն Պ . Մարգարեանին դրատունը պիտի
հասնի . ճամբու ծախքը վճարված . եթէ ոչ՝ չը պի-
տի ընդունվի :

Խոհեմութեամբ և առանց կրից գրված մեր նպատակին
յարմար յօդուածները կ'ընդունվին , ձեռագիրները
եւ չը արվելու պայմանով :

Նորատիպ դիւրե մը օրինակ մը խրկվի նէ ձրի ծախու-
ցում կ'ըլլայ :